

Toespraak bij de presentatie van ‘De Eerste Honderdvijftig Jaar. Parlementaire geschiedenis van Nederland, 1796 – 1946’.

Parlementaire geschiedenis 1796 – 1946: van oude en nieuwe helden.

“Burgers Representanten!

“Hy is dan eindelijk gedaagd die lang gewenschte dag, waar op eene Nationale Vergadering, door het geheele Volk van Nederland verkoren, en te samen geroepen, by een mag komen! Hy is dan eindelyk gedaagd die groote en doorlugtige dag, waarop de belangen, de algemeene en allergewigtigste belangens des geheelen Nederlandschen Volks met opene deuren en als in deszelfs tegenwoordigheid behandeld zullen worden, en aan geene eindelooze raadplegingen meer onderworpen zyn! Hy is is eindelyk gedaagd die dag, naar welken de grootste Mannen onder onze Voorvaderen wel gewenscht hebben, maar wiens dadelyk aanwezen zy zig nimmer dorsten voorstellen, om dat zy denzelven teffens beschouden, als de ontwyffelbare dageraad van ware vryheid en onafhangelijkheid, zoo van binnen als naar buiten, en derhalven van zulk een Nationaal geluk en voorspoed, dat hun te grootsch en te schitterend voorkwam, dan dat het aan dit Volk immer kon te beurt vallen; en zij lieten het daarom slegts bij *wenschen*.

“Wy hebben dan in den tyd van nauwlyks iets meer, dan een rond jaar, het in deezen verder mogen brengen, dan te voren in veel meer dan twee honderd jaren is kunnen worden daargesteld.”

Dit, Dames en Heren, zijn de eerste woorden van de parlementaire geschiedenis van Nederland. Ze werden op 1 maart 1796 uitgesproken door Pieter Paulus, de eerste voorzitter van de Nationale Vergadering, die op die dag voor het eerst bijeen was gekomen in de voormalige balzaal van de verjaagde stadhouder Willem V op het Haagse Binnenhof.

Tussen twee haakjes: de voorzitter van de Nationale Vergadering was qualitate qua tevens staatshoofd, minister-president, minister van Buitenlandse Zaken en Defensie, alsmede opperbevelhebber van de krijgsmacht. (Mevrouw van Miltenburg mocht willen dat zij zoveel functies bij elkaar kon verzamelen.) Ter geruststelling, dit omvattende ambt mocht slechts veertien dagen achtereen worden uitgeoefend. Zoals bekend, haalde Pieter Paulus dat niet eens. Hij werd na drie dagen ernstig ziek en overleed aan een longontsteking binnen drie weken na de opening van de eerste parlementaire vergadering.

De Nationale Vergadering, kort daarvoor gekozen in grondvergaderingen onder algemeen mannenkiesrecht, vormde de eerste zowel nationale als democratische staatsinstelling in de vaderlandse geschiedenis. Uit haar midden moest een commissie van bijzondere samenstelling een ontwerp-constitutie voorbereiden die de eenheid en ondeelbaarheid van de Bataafse Republiek moest vastleggen, de trias politica tot stand moest brengen en grondrechten, ook sociale, moest formuleren. Dat alles met een vorm van mannenkiesrecht – vrouwen werden niet geacht deel te nemen - die een democratisch stelsel zou waarborgen.

Deze eerste democratie heeft het niet lang gehouden. Zij bracht wel, zij het niet zonder enig forceren, een ‘Staatsregeling’ tot stand in 1798. Wat wij nu ‘regering en parlement’ zouden noemen kon niet werkelijk stabiel en doeltreffend samenwerken. De doorloop van ambten was voorts te snel. In 1801 werd een nieuwe Staatsregeling tot stand gebracht, waarin het democratische en ook het parlementaire karakter van de constitutie werd aangetast. Pas ruim na 1830 zou de weg terug naar reële parlementaire zeggenschap weer worden ingezet. De democratie zou eerst terugkeren in 1917.

Wij zijn vertrouwd met de gedachte dat de parlementaire geschiedenis pas is begonnen in 1848, of op zijn ruimst geformuleerd, aan het begin van de negentiende eeuw, na de terugkeer van Oranje in 1813 in Nederland. Ook de Grondwetsgeschiedenis laten wij het liefst beginnen bij 1814. In beide gevallen vergeten wij dan, dat al vanaf 1796 constituties de rol van de staat en zijn instellingen reguleerden en beperkten en dat de eenheidsstaat er gekomen is ondanks en niet dankzij de prinsen van Oranje. Wij vergeten bij voorkeur vooral dat het met een democratie is begonnen, hoe kort die ook heeft bestaan.

Deze vergeetachtigheid kleurt ons beeld van de helden van onze parlementaire geschiedenis. Onder hen zijn wij geneigd twee grondwetgevers te rekenen, Gijsbert Karel van Hogendorp (1814-1815) en Johan Rudolph Thorbecke (1848). De laatste is a fortiori held van de geschiedenis geworden, omdat hij naast grondwetschrijver ook maker is geweest van provincie- en gemeentewet en kieswet, tot stand gekomen in 1850 – 1851. In een later deel van de historie zijn het de oprichters van de grote politieke bewegingen die de vertrouwde helden van het verhaal vormen: Abraham Kuypers voorop en na of naast hem Alexander de Savornin Lohman, Herman Schaepman en Pieter Jelles Troelstra. Tot de klassieke helden zijn wij ook nog bereid twee twintigste-eeuwers te rekenen: Pieter Cort van der Linden, die de pacificatie van onderwijs en kiesrecht tot stand bracht en ons uit de Eerste Wereldoorlog vandaan hield, en Willem Drees die leiding gaf aan Nederlands naoorlogs herstel en tegelijk de grondslagen legde voor de sociale waarborgstaat.

Deze vertrouwde helden moeten natuurlijk onze ‘oude helden’ blijven, al ben ik wel geneigd te denken dat tussen hen allen Thorbecke een tikje wordt overschat. Zijn intellectuele meesterschap staat niet ter discussie, maar hij heeft niet alles zelf uitgevonden, zoals in het boek dat vandaag wordt gepresenteerd duidelijk wordt gemaakt. Als politicus was hij zelfs niet erg geslaagd; daarvoor was hij te rancuneus en te weinig in staat als crisismanager op te treden. Het woord ‘compromis’ kwam in zijn woordenboek nauwelijks voor. Maar, wie zei er dat de ‘held van het verhaal’ altijd een groot karakter moet hebben?

Nu ik het boek in mijn betoog heb ingevoerd, is het de hoogste tijd het te hebben over mijn medeauteur Jan Vis, die deze dag zo graag had willen beleven en die ik zo dolgraag naast mij had zien staan. Het heeft niet zo mogen zijn: iets meer dan twee jaar geleden is hij, tot mijn groot verdriet (maar waarlijk niet van mij alleen), plotseling overleden. Dat heeft met zich meegebracht dat wij ons boek bij 1946 hebben moeten afsluiten. Niettemin is het ons beider boek gebleven: de hoofdstukken van Jan Vis heb ik wel geredigeerd, maar ze worden gedragen door zijn visie en zijn inzichten.

Steeds hebben wij beiden getracht in het boek te demonstreren, dat het ons niet alleen ging om het intellect in de politiek. Daarvoor hebben, vonden wij, historici en politicologen wel eens iets te veel belangstelling en voorliefde. Daardoor is er te weinig oog voor politiek vakmanschap - dat wat Machiavelli '*virtù*' heeft gedoopt - dat nu eenmaal meer omvat dan intellectuele gaven: de goede intuïtie, de juiste tact en timing en ja, ook de vereiste streken en streekjes die nodig zijn om politiek effectief te zijn, om politiek gelijk te krijgen.

Overigens valt daaronder ook het soort van stil vakmanschap dat zich minder onderscheidt door spektakel en meer door het vermogen dingen voor elkaar te krijgen en de voorwaarden te scheppen voor andermans succes.

Daarom introduceren wij in ons boek 'De Eerste Honderdvijftig Jaar' graag in twee genres een paar nieuwe 'helden van het verhaal', die het misschien minder moesten hebben van grote visies en meer van hun vakmanschap, het vermogen gelijk te krijgen, vaak tegen alle weerstand in.

Daarbij begin ik met een paar succesrijke ministers van Financiën: die zijn weinig spectaculair maar een aantal van hen is van beslissende betekenis geweest voor de economische ontwikkeling en onafhankelijkheid tegelijk van de Nederlandse natiestaat. Het gaat te ver om in de politiek over het 'primaat van de overheidsfinanciën' te spreken, maar onder andere het regime van koning Willem I heeft laten zien hoeveel er kan mislukken, als niet wordt gewerkt aan ordelijk functionerende staatsfinanciën.

Voorop gaat Alexander Gogel die aan het begin van de negentiende eeuw gezorgd heeft voor zorgvuldig en controleerbaar budgetbeheer en voor een in de hele Republiek functionerend belastingstelsel. Na hem noem ik graag de man van het midden van de eeuw, Pieter P. van Bosse, een pragmatisch denkende vakman, die vooral de binnenlandse handel maar ook de export heeft bevrijd van hun vele barrières en die ons monetaire stelsel heeft generationaliseerd. Ten slotte noem ik graag Nicolaas G. Pierson, de man die tegen het einde van de eeuw eindelijk kans zag de belasting op inkomen en vermogen tot stand te brengen. Helemaal aan het einde van ons verhaal zijn er al de eerste sporen te zien van het optreden van Piet Lieftick en zijn geldsanering.

Misschien moet er worden bij gezegd dat vooral in de jaren veertig en vijftig van de negentiende eeuw de ministers het werk een stuk gemakkelijker is gemaakt door Johannes van den Bosch, die het Cultuurstelsel in Nederlands Oost-Indië tot stand bracht en daarmee tevens het Batig Slot ten behoeve van de Nederlandse rijksbegroting, die daardoor in staat was de kosten van economische modernisering te dragen.

Onder onze 'nieuwe helden', die van de *virtù*, rekenen wij de man van de Bataafse Revolutie, Pieter Paulus, over wie ik al tijdens mijn afscheid van de Maastrichtse Universiteit heb mogen spreken. In zijn kielzog noem ik evenals toen de naam van Willem Ockerse als de belangrijkste auteur van de Staatsregeling van 1798.

Een van Thorbeckes belangrijkste tegenstanders, Floris Adriaensz. Van Hall hoort er zeker toe: niet alleen verloor hij in 1844 Nederland van zijn allerergste schulden, die toen heel wat

hoger waren dan die van Griekenland vandaag. Later pacificeerde hij de protestantse rebellie tegen het herstel van de bisschoppelijke organisatie in ons land in 1853 zonder zijn liberalisme te verwaarlozen. Ten slotte doorbrak hij de impasse bij aanleg en exploitatie van de spoorweginfrastructuur; een impasse die de doctrinaire liberalen onder Thorbecke hadden geschapen. Die bleken vervolgens te kleinzerig om Van Hall dankbaar te zijn.

Daarnaast voer ik graag een pleidooi voor de ‘heldenstatus’ van Dirk Donker Curtius, de radicaal-liberale advocaat die daadwerkelijk het politieke karwei van 1848 op zich nam, en met succes, om de grondwetsherziening geduldig door alle instellingen heen te halen, ook al waren die lang niet allemaal coöperatief, het minst nog de Eerste Kamer. Later zou hij samen met Van Hall een kleine reeks uitgesproken liberale wetten tot stand brengen.

Ten slotte is er Jan Vis’ stimulerende ontdekking van persoon en bekwaamheden van Jan Heemskerk Azn., met een lange carrière in de politiek, die in de jaren tachtig te midden van veel liberaal chagrijn en tegenover een agressief optredend confessioneel blok een algehele herziening van de Grondwet door beide Kamers wist te loodsen, in beide voorgeschreven lezingen. Begonnen als een radicaal-liberale provocateur, werd hij tot een wijs, bezonnen en flexibel opererende man van het midden. Liberale historici zijn hem conservatief gaan noemen. Van de weeromstuit heeft dat zelfs zijn biograaf J.J. Huizinga gedaan. Toch moet men hem allereerst liberaal noemen, zij het dan ook van de pragmatische soort. Hij verdient trouwens een betere en grondiger biografie.

De parlementaire geschiedenis bestaat – gelukkig maar – niet alleen uit helden. Zij bestaat daarnaast uit volgers, *back-benchers* en eigengereide eenlingen, die voor de stroom van de geschiedenis minstens even belangrijk zijn geweest als de hier kort besproken helden. Voor de liefhebber blijken zij na verloop van tijd ook minstens zo boeiend als de grote helden van het verhaal. Want, zo hopen wij in ons beider boek te hebben duidelijk gemaakt, de geschiedenis handelt niet buiten haar actoren om. Het zijn mensen die de structuren vormgeven en die geschiedenis scheppen.

Het zijn die mensen, waartoe wij beiden trouwens de eer hebben gehad te mogen behoren, die ons hebben beziggehouden en geboeid.

J.Th.J. van den Berg.